

Kogukondlikud ehitusprojektid. Lalsi Püha Nikolause õigeusu kiriku taastamine

Andres Uus, Piret Uus

Resümee

Käesolevas artiklis vaadeldakse MTÜ Vanaajamaja kogukondlikke ehitusprojekte. Artikli esimeses pooles tutvustatakse organisatsiooni ja selle meeskonda, samuti ehitustalguid jm tegevusi mõjutanud rahvusvahelisi eeskujusid. Antakse ülevaade alates 2012. aastast teostatud kogukonnaprojektidest: Järuska katusega silla ehitamine Rannapungerja jõele, Puutli Püha Nikolai õigeusukiriku restaureerimine, kolme pukktuuliku taastamine Vilsandil, Abruka Maarja kabeli ehitamine ning Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku (EAÕK) Miikse Ristija Johannese kiriku taastusremondis osalemine.

Artikli teine pool käsitleb MTÜ Vanaajamaja kõige mahukamat kogukondlikku projekti – EAÕK Lalsi Püha Nikolause kiriku taastamistööd aastatel 2017–2021. Antakse ülevaade kiriku ajaloost ja hoone seiskorrast enne taastamistööde algust. Tutvustatakse kiriku restaureerimise eri etappe koos protsesside tehnilise kirjelduse ja fotomaterjaliga ning hoone taastamisele järgnenud ikonostaasi ennistamist. Kokkuvõttes osas kirjeldatakse talguliste sotsiaalseid ja isiklikke motiive kogukondlikes ehitusprojektides osalemiseks ning võimalusi sedalaadi projektide rahastamiseks.

Võttesõnad: kogukondlikud ehitusprojektid, ehituslik restaureerimine

Sissejuhatus

Üle maailma leidub mitmeid puuseppade ühendusi, mis hoiavad sidet oma ala professionaalide vahel ja kutsuvad neid aeg-ajalt kokku, et ühiste ehitusprojektide raames kogemusi ja maailmavaadet jagada. Autoritel on olnud võimalus koostööd teha näiteks selliste ühendustega nagu Charpentiers sans Frontières¹ Prantsusmaal, Timber Framers Guild² USA-s, Carpenters

1 Charpentiers sans Frontières' veebileht <https://www.charpentiers-sans-frontieres.com/> (21.04.2025).

2 Timber Framers Guild'i veebileht <https://www.tfguild.org/> (21.04.2025).

Foto 1. Järuska silla laastukatuse ehitustalgud Eesti Maaülikooli tudengitega 2012. aasta sügisel. Eesti esimene ja seni ainus katusega puitsild Ida-Virumaal, Rannapungerja jõel sai pealesõidud, teepiirded ja märgistuse 2013. aasta suveks. *Foto Andres Uus.*

Fellowship³ Ühendkuningriigis ja Kesurokai⁴, mille eestvedajateks on jaapanlased ja sakslased. Piiritagustest inspireerivatest kogemustest sündis sarnane algatus ka Eestis. Käesoleva artikliga püüame teemat laiemalt avada, et innustada ehitushuvilisi ja -professionaale neist algatustest osa võtma ja neid ise ellu kutsuma.

MTÜ Vanaajamaja loodi 1998. aastal kahe noore palkehitusettevõtja, Andres Uusi ja Ragner Lõbu poolt eesmärgiga uurida ja edasi anda traditsioonilist palkehitusoskust ning laiemalt väärtustada ja aidata säilitada Eestile omast maaehituspärandit. Kahekümne kuue tegutsemisaasta jooksul oleme korraldanud traditsioonilise ehituse ja restaureerimise teemalisi praktilisi kursusi ja tutvustavaid õppepäevi ning nõustanud majaomanikke vanade majade ajastutruu parandamise ja ümberehituse osas. Tänapäevaks on MTÜ tuumik seitsmeliikmeline, koosnedes ehitusettevõtjatest, kes selles valdkonnas igapäevaselt praktiseerivad.

3 Carpenters Fellowship'i veebileht <https://carpentersfellowship.co.uk/> (21.04.2025).

4 Kesurokai veebileht <https://nicolawood.typepad.co.uk/kesurokai/kesurokai-origins.html> (21.04.2025).

Foto 2. Puutli kirikule paigaldati uus laastukatus 2016. aasta mais kuuepäevastel talgutel, kus osales vabatahtlikke Sloveeniast, Lätist ja Prantsusmaalt. Foto Andres Uus.

Viimase kümne-kaheteistkümne aastaga on MTÜ Vanaajamaja ümber tekkinud omalaadne ehitajate, restauraatorite ja huviliste kogukond. Suviti tullakse kokku, et ühiselt mõni põnev ehituslik väljakutse seljatada. Meile eeskujuks olnud rahvusvahelised kogukonnad on eelkõige erialasisesed, nt Charpentiers sans Frontières koondab traditsioonilise ehituspuusepa oskusega meistreid, kes iga-aastastel rahvusvahelistel kogunemistel taastavad muinsusväärtusega objekte, kasutades ainult käsitööriistu ja traditsioonilisi ehitusvõtteid (Europa Nostra 2023). Kuna Eesti väiksuse tõttu on erialaprofessionaalide ring üsna piiratud, siis peab siinsete meistrite erialane haare olema laiem. Seetõttu on aja jooksul meiega liitunud ka looduskivi, krohvide ja restaureerimistööde spetsialiste. Aasta-aastalt ühineb meiega üha enam õpipoisse – kas tõsisemate karjäärihuvide või kogukonnatunde ja koostegutsemise rõõmu pärast. Nende ühiseks jooneks on teadlik, austav ja hooliv suhtumine arhitektuuripärandisse. Meie seltskond on paljurahvuseline ja mitmekesine, kaasates huvilisi Jaapanist Austraaliani. Oma ehitusprojekte, mis on toimunud alates 2012. aastast peaaegu igal suvel, nime-tame kogukonnaprojektideks, kuna need eeldavad kohaliku kogukonna pühendunud huvi ja panustamist.

Objektipõhiseid restaureerimis-kogukondi on üle Eesti teisigi, näiteks Leesi poe⁵, Salla seltsimaja⁶ ja Türi kogukonnamaja⁷ projektid. MTÜ Vanaajamaja ettevõtmisi eristab neist ehitusprotsessi ja -kogemuste keskne lähenemine.

Ülevaade ehituslikest kogukonnaprojektidest alates 2012. aastast

Ehitusobjektide valimisel on oma roll kõhutundel, juhusel ja mõnel juhul ka Muinsuskaitseameti soovist. Esimene MTÜ Vanaajamaja kogukonnaprojekt sai alguse soovist ehitada katusega sild. Sobiv juhuse selle teostamiseks avanes Ida-Virumaal väikeses Lemmaku külas, kus kevadine suurvesi viis ära silla Rannapungerja jõel. Koostöös Tender Ehitus OÜ-ga kerkis 2012.–2013. aastal Eesti esimene ja seni ainuke katusega puitsild – Järuska sild (foto 1). Vabatahtlike panuseks kujunes muljetavaldav 3000 töötundi.

2015.–2016. aasta suvel pühendusime EAÕK Püha Nikolai kirikule Võrumaal Puutli külas. Männimetsa peitunud väike pühakoda ehitati kohaliku kogukonna tarbeks 1930. aastatel Petserimaalt siia elama asunud perede poolt (Siim 2015: 4). Pühakoda oli avariilises seisus ning vajab nii konstruktsiooni kui katuse osas kiiret remonti. Kahe aasta vältel parandasime hoone puitkonstruktsiooni ja kellatorni, paigaldasime uue laastukatuse ja välisüksed (foto 2). Kolm aastat hiljem värskendasime lubikrohviga kirikusaali siseseinad, valmistasime kellatorni luugid ja kirikupingid. Meid talgute ajal toitnud ja majutanud perekonnaga, kes on ise kirikuehitajate järeltulijad, sõlmisime püsivad sõprussuhted.

Foto 3. Vilsandi Kaheveski tuuliku põhi-konstruktsioon taastati talgute käigus 2022. aasta mais, millele järgnes laudadest katusekatte, välislaudise ja tiibade paigaldamine. Tuuliku tiivad valmistati eelnevalt OÜ Lükkepakk meistrite poolt Hiiumaal. Talgute tulemusel sai tuulik töökorda. Foto Andres Uus.

5 Leesi poe projekti veebileht <https://www.lhv.ee/et/kes-teeb-ara/leesi> (21.04.2025).

6 Salla seltsimaja veebileht <https://salla.ee/seltsimaja/> (21.04.2025).

7 Türi kogukonnaseltsi veebileht <https://tyri.vabakond.ee/konna-maja-algusest-2017/> (21.04.2025).

Foto 4. Vilsandi kolme tuuliku restaureerimisel osales 15 puuseppa USA-st, Prantsusmaalt, Soomest, Rootsist, Hollandist, Jaapanist ja 7 meistrit Eestist. Foto MTÜ Vanaajamaja

Järgmiseks kogukonnaprojektiks sai Viljandimaal asuva EAÕK Lalsi Püha Nikolause kiriku taastamine. Ootamatult pikaajaliseks ettevõtmiseks kujunenud projektist anname allpool põhjalikuma ülevaate.

Töömahukale Lalsi kiriku projektile järgnes põnev puusepatöö kogemus Vilsandil. 2022. aasta maikuus kutsus tuulikute ehitusele ja taastamisele spetsialiseerunud Hiiumaa ettevõtte OÜ Lükkepakk eesotsas meister Viktor Tammsaarega meid saarele, et ühiselt taastada Tolli, Ingli-Kusta ja Kaheveski pukktuulikud (foto 3). Selle projekti käigus õnnestus praktiseerida peaaegu kõigi tuulikuosade ehitust ja proteesimist. Tuuliku taastamine on ehituspüüesepa jaoks unikaalne kogemus ning lisaväärtusena kogesime väikesaare kevadist loodust ja argipäeva (foto 4).

2023. aasta projektiks kujunes hoopis uue hoone ehitamine Abrukal, kus kogukond tundis vajadust oma kabeli järele. Koostöös MTÜ Abruka Kabel ja arhitekt Laur Piheliga valmis arhailiste sugemetega palkidest Abruka Maarja kabel. Selle palkkehand valmis MTÜ Vanaajamaja töökojas Moostes, kõik järgnev aga – palkseinte püstitamine, laastukatuse paigaldamine, akende klaasimine, krutsifiksi nikerdamine, kabelipinkide valmistamine jm – toimus nagu maailma loomine kuue päeva jooksul suvisel väikesaarel kohapeal. Seitsmes päev jäi hingamiseks.

Foto 5. MTÜ Vanaajamaja meeskond kasutas Miiakse kiriku uue pruss-sõrestikkatuse ehitamisel traditsioonilist nõorlood meetodit. *Foto Mikk Mustmaa.*

Artikli kirjutamise ajaks on värskemaks lõpuleviidud projektiks osavõtt EAÕK Miiakse Ristija Johannese kiriku uuendusremondist Setumaal 2024. aastal. Miiakse kirik ehitati aastatel 1951–1953 stalinismi ebasoodsates oludes kohaliku kogukonna ettevõtlikkuse ja jõuga (Plaat 2011: 986). Samamoodi oli ka taastusremont kogukonna algatus. Peatöövõtja OÜ Majakratt juhtimisel osales MTÜ Vanaajamaja meeskond kellatorni- ja katusekarkassi ehitamisel (fotod 5 ja 6), sokli taastamisel ja uuendusliku laudise paigaldamisel.

EAÕK Lalsi Püha Nikolause kiriku kogukonnaprojekt

Pikemalt peatume aastatel 2017–2021 Viljandimaal asuva EAÕK Lalsi Püha Nikolause kiriku taastamistöodel. See väike maakirik asub Kolga-Jaani kihelkonna Lalsi külas, praeguse haldusjaotuse järgi Viljandi vallas ning jääb Piritalt Vastseliinasse kulgevale ajaloolisele palverännuteele.

Kirikuhoone on ehitatud aastatel 1871–73 Riia arhitekti Heinrich Carl Scheeli (1829–1909) tüüpprojekti järgi (Treufeldt, Treufeldt 2005: 4), mis on väiksemate nüansimuudatustega olnud aluseks ka Aruküla, Arusaare, Penuja, Tuhalaane, Uruste, Pootsi-Kõpu ja Kavilda kirikutele Lõuna- ja Lääne-Eestis, lisaks veel kümnele kirikule Saaremaal (Plaat 211: 40; Randla, Sombri 2019: 128). Kõik need kirikud ehitati keiserliku otsuse alusel Vene

Foto 6. Preester isa Peeter õnnistas Miiakse kiriku äsja valminud katusekonstruktsiooni ja selle ehitajaid. Sarikapärg ootab veel mahavõtmist. Foto Villu Lillmaa.

tsaaririigi siseministeeriumi rahastamisel õigeusu levitamiseks Balti kubermangudes (Treufeldt, Treufeldt 2005: 3). Kirikuvahetusliikumise puhkemist 1845. aastal Lõuna-Eestis motiveeris lootus „keisri usku“ astumisega kaasnevatele hüvedele ning vana vaen sakslastest mõisnike ja luterlike kirikhärrade vastu (Plaat 2011: 26).

Võrdhaarse Kreeka risti kujulise põhiplaaniga Lalsi kirik on ehitatud maa-kivist ja seestpoolt krohvitud. Nelitise⁸ kohal paikneb madal kaheksatahuline tambuuritorn⁹ ja selle kohal neobarokse vormiga kuppel. Pikihoone ja ristlöövi nurkades asuvad väiksemad kuplitega nurgatornid on laotud tellistest ja krohvitud. Tambuuritorn koos nurgatornidega tekitab mulje Bütsantsi viiskuppelkirikust (Plaat 2011: 414). Kiriku teeb teiste omalaadsetega võrreldes eriliseks puidust kellatorn, mis lisati tüüpprojektile 1880. aastal (Treufeldt, Treufeldt 2005: 4). Lalsi kiriku hoone on arhitektuurimälestis ja kiriku ikonostaas (ikoonisein) kunstimälestisena kaitse all.

8 Nelitis on kirikuarhitektuuris ristikujulise kiriku pikihoone ja ristlöövi ristumiskohas moodustuv ala.

9 Tambuuritorn on kirikuarhitektuuris püstjas silinder või hulknurk, millel seisab kuppel.

Kirikul ja selle vastas asuval kihelkonnakoolimajal, mis töötas 1978. aastani, oli kuni Teise maailmasõjani kohaliku kogukonna elus keskne roll. Kui kiriku hiilgeaegadel 1891. aastal kuulus kogudusse 2618 liiget (Plaat 2011: 414), siis taastamistööde alguseks oli liikmeskond vähenenud 100 korda ehk 26 inimeseni (Andreson 2017).

Kogudus ja kirikuhoone säilisid läbi nõukogudeaegsete repressioonide tänu koguduse juhatuse südikale ja pühendunud eestseisjale Marta Suigusaarele. Tema teeneks oli ka see, et MTÜ Vanaajamaja valik langes just Lalsi kirikule, mida ehitustalgute käigus lagunemisest päästa. Valikut mõjutas ka kohaliku kogukonna eestvedaja ja ehitusmeeskonna ülikooliaegne sõber Sven Andreson, kelle kodust sai viieks aastaks talgute staap meeskonna toitmiseks ja majutamiseks.

Foto 7. Lalsi kirik. Tambuuritorni ja nurgatornide liitekohtades oli katuseplekk kõigis neljas nurgas hävinud, katusekonstruktsioon läbisajust määrdunud ja laed kohati sisse varisenud.

Foto Andres Uus.

Foto 8. Lalsi kirik. Tambuuritorni lõunaküljel olid telliskarniisid katusekatte puudumise tõttu varisenud.
Foto Andres Uus.

Kiriku algne seisukord

MTÜ Vanaajamaja missiooniks oli kujunenud aidata säilitada lootusetus seisus hooneid. Lalsi kiriku puhul oli meie esialgne kavatsus taastada katuse puitkonstruktsioonid ja katusekate, kuna need tööd olid kiriku säilimise seisukohalt vältimatud ja esmavajalikud. Tööde käigus aga liitus meiega kivi-, krohvi-, akende restaureerimise jt viimistlusspetsialiste, nii et lõpuks kujunes sellest terviklik restaureerimisprojekt. Muinsuskaitseameti rahastus võimaldas tellida ligikaudu 2/3 tööde mahust professionaalsetelt ehitajatelt. Tööde aluseks olid 2017. aastal OÜ Rändmeister poolt koostatud põhiprojekt ja muinsuskaitse eritingimused (Kilumets 2017) ning iga hooaja eel koostatud ja Muinsuskaitseametis kinnitatud tegevuskava.

2017. aastaks, kui töödega alustasime, oli kirikuhoone olukord avariiline. Tambuuritorni ja nurgatornide liitekohtades oli katuseplekk nurkades hävinud, katusekonstruktsioon läbisajust mändunud, laed sisse varisenud (foto 7) ja müüripealsed karniisid koos seinamüüriga lagunened (foto 8). Esimesel hooajal keskendusime kellatorni taastamisele ja nelitise tambuuritorni avariilisele katmisele, mis ei nõudnud suures mahus katuse avamist.

Kellatornitööd 2017. aastal

Kirikutornide puhul on esimeseks mahukaks tööks tellingute ehitamine. Lalsi kellatorni 11 meetri kõrguste puittellingute projekti koostas OÜ Rändmeister insener Ain Pihl. Tellingud võimaldasid ette võtta esmased avariitööd nagu kuplite puitkonstruktsioonide restaureerimine ja katuselekete katmine. Suuremahulised peakupli konstruktsioonitööd jäid ootama järgmist aastat.

Peakupliga võrreldes oli kellatorni kiivri seisukord rahuldav ja tööde maht hoomatav. Kellatorni katusele pääsemiseks ehitati spetsiaalsed torni luukidest välja ulatuvad puittellingud (foto 9). Katusele eemaldati amortiseerunud plekk ning proteesiti konstruktsiooni ja aluslaudise kahjustunud osad. Kellatorni tipus olev rist viidi restaureerimiseks Tallinnasse Rein Mõtuse sepikotta. Järgnesid plekitööd, mis õigeusu ümarate vormidega kuplite puhul on tõeliseks väljakutseks. Meister Kalvi Kondio juhendamisel katsid plekksepad katuse 0,6 mm paksuse tsinkplekiga, mis ühendati kahekordse valtsiga. Enne plekitööde lõppu paigaldati oma kohale restaureeritud rist. Kohaliku kogukonna abil parandati ja värviti torni välislaudise kahjustunud kohad.

Kivitööde meistrid puhastasid ja vuukisid samal ajal kiriku maakivist sokliosa, taastasid lagunenu sokli karniisi, võtsid lahti, täitsid ja loodisid paika kiviplaatidest peatrepi. Hooaja lõpuks said planeeritud tööd tehtud.

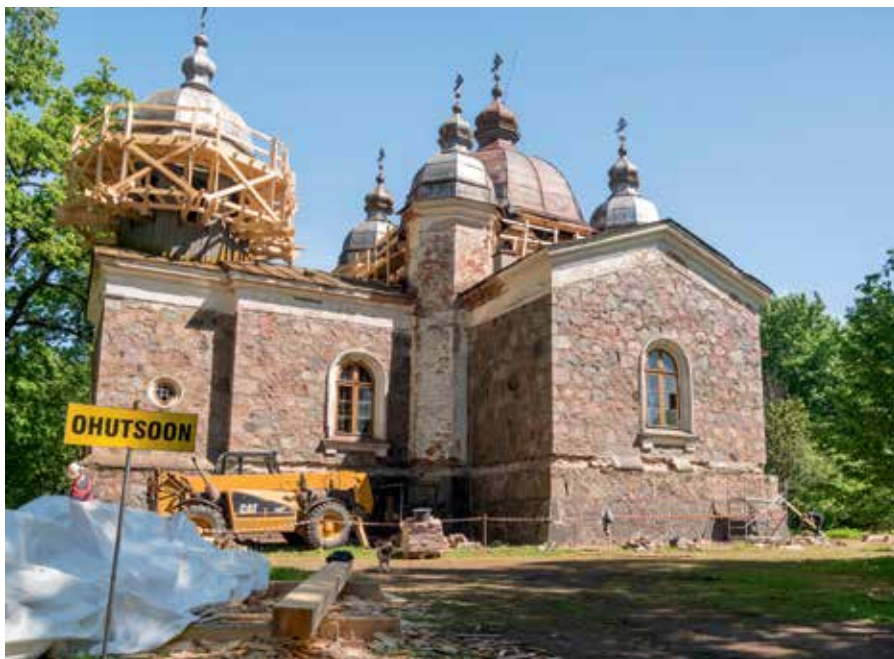

Foto 9. Lalsi kirik. Puittellingud kellatorni ja tambuuritorni ümber.

Foto Sandra Urvak.

Foto 10. Lalsi kirik. Nurgatorni alusvöö on demonteeritud ja torn ajutiselt toetatud.
Foto Andres Uus.

Tambuuritorni ja nurgatornide kuplite konstruktsioonide taastamine

2018. aasta suvises tööplaanis oli põhirõhk tambuurikupli ja nelja nurgatorni kupli kahjustunud puitkonstruktsioonide parandamisel ja telliskarniiside taastamisel. Tööd algasid välitellingute ehitamisega külglöövide katuste peale kogu katuse perimeetris, et tagada juurdepääs kõikidele tornimaastiku osadele. Nelja nurgatorni kupli restaureerimine algas konstruktsioonide stabiliseerimisega, et osaliselt vajunud kuplid püsiks oma kohal ja samal ajal oleks võimalik pääseda ligi kahjustunud alumistele vöödele. Kogu toetav vööstik demonteeriti (foto 10) ja märgiti kirikuõuel uuesti maha. Kahjustunud detailidest valmistati koopiad (foto 11) ja vööd pandi kokku. Õnneks oli tambuuritorni sisemine kuplit kandev vöö suuremate kahjustusteta ja seal piisas kohapealsest proteesimisest. Välimise kahjustunud vöö puhul toimeisime analoogselt väikeste kuplitega – demonteerisime vöö, asendasime maas konstruktsiooni kahjustunud osad (foto 12), monteerisime selle tagasi oma kohale ja katsime laudisega. Töö käigus tõdesime, et kiriku puitkonstruktsioonide omaaegne ehituskvaliteet oli kõrge ja möödud väga täpsed.

Foto 11. Lalsi kirik. Pehkinud või hävinud detailid asendati koopiatega.
Foto Andres Uus.

Foto 12. Lalsi kirik. Tambuuritorni alusvöö on tornist alla toodud, kahjustunud detailid asendatud koopiatega ja kogu konstruktsioon maapinnal uuesti kokku monteeritud. *Foto Andres Uus.*

Foto 13. Lalsi kirik. Lõik telliskarniisi on uuesti üles laotud ja krohvimiseks ette valmistatud.
Foto Omar Linna.

Foto 14. Lalsi kirik. Karniisi kasvatamine lubimördiga. Vajalik kuju anti karniisile šablooniga.
Foto Andres Uus.

Samal ajal tegeles väiksem meeskond alumisel korrusel telliskarniiside taastamisega. Kohati tuli need täielikult maakivimüürile tagasi laduda (foto 13). Telliskarniisid kaeti lubimördi sisseviskekihiga. See erialane termin tähistab müüriladumisel esimest krohvikihiti, mis „visatakse“ seinale. Lubimördile vajaliku kuju andmiseks kasutati metallplaadist lõigatud šabloon (foto 14). Pärast peeneteralise krohvi viimistlemist värviti karniisid lubivärviga.

Kolmas meeskond tegi algust akende restaureerimisega, mille juures jätkus tööd kõigiks järgnevateks aastateks. Esimeseks tööks said tambuuritorni kahekordsed väikeseruudulised ümaraknad. Nende

lengid restaureeriti kohapeal tellingutel, kehvemas seisus raamid aga viidi töökotta proteesimisele. Aknaraamide klaasimine, kittimine ja värvimine toimus talgute ajal selleks kohandatud telgis.

Hooaja lõpetasid tambuurikupli plekitööd ning sügiseks oli kiriku peatorn saanud taastatud risti ja uue plekk-katte.

Põhjalöövi katuse- ja sisetööd

2019. aastal võimaldas Muinsuskaitseameti rahaline toetus planeerida ulatuslikumaid töid. Ettevalmistavate tööde jaoks palgati ehitusettevõtte arvestusega, et talgute toimumise ajaks oleks ees võimalikult lai ja mitmekesine töömaa. Juba kevadel jätkus eelmisel hooajal alanud nurgatornide kuplite restaureerimine. Ristid demonteeriti ja restaureeriti sepa poolt, puitosa taastati ja kaeti plekiga.

Hooaja põhitööks planeeritud põhjalöövi restaureerimiseks püstitati kiriku sise- ja välisseinte ümber tellingud (foto 15). Kaua läbi jooksnud katuse

Foto 15. Lalsi kirik. Löövid on täies ulatuses ümbritsetud tellingutega. Foto Andres Uus.

Foto 16. Lalsi kirik. Peegelvõlvi puidust roided põhjalöövi laes.
Foto Andres Uus.

Foto 17. Lalsi kirik. Põhjalöövi katus on täies ulatuses avatud ja kahjustunud konstruktsioonid uuendatud. Ehituse ajaks kaeti lõõv ajutise varikatusega. *Foto Andres Uus.*

tõttu oli löövis toimunud seinte ja karniiside varinguid (foto 16), nii et lisaks telliskarniisi taastamisele tuli eelnevalt tagasi laduda ka maakivist seinaosa.

Talgute ajal töötasid koos paljude erinevate oskustega meistrid: plekksepp lõi nurgatornidele katust, müürsepad taastasid põhjalöövi maakividest seinalõiku; laoti telliskarniise ja taastati karniisi krohvi, proteesiti põhjalöövi katuse puitkonstruktsioone (foto 17), taastati nurgatornide ja aknakarniiside krohvi ja värvi. Taastati nelitistorni ja põhjalöövi lae puitkonstruktsioone, krohviti taastatud lagesid ja värviti lubivärviga juba krohvitud löike, restaureeriti aknaid ja kellatorni luuke. Kokkupuude erinevate tööloikudega oma ala professionaalide juhendamisel pakub talgulistele huvitava ja kasuliku kogemuse tervikliku ehitusobjekti loomisest. Sügiseks olid tornide maastik ja põhjalöövi välisseinad taastatud.

Foto 18. Lalsi kirik. Tambuuritorni taastatud ja viimistletud lagi. Foto Tuuli Trikkant.

Foto 19. Taastatud kuppelmaastik Lalsi kiriku katusel. Foto Andres Uus.

Tööde käik aastatel 2020–2021

Tänu Muinsuskaitseameti toetusele saime ka järgnevatel aastatel palgata mahukamate tööde jaoks ehitusettevõtte, mis valmistas talgute toimumise ajaks ette võimalikult mitmekesise töömaa. Põhjalöövi järel taastasime ka teised löövid, tööde järjekord kulges väljast sissepoole, konstruktsioonidest viimistluseni. 2021. aastal talgutel värvisime seinad ja laed (foto 18), demon-teerisime tellingud ning puhastasime ja korrastasime suurema osa olemas-olevast kirikuinventarist. Talgute lõpetamise puhul toimus kirikus kena tänuteenistus.

Viie aastal jooksul osales ehitustalgutel 148 vabatahtlikku, kes panustasid kokku ligikaudu 6000 töötunniga. Aasta-aastalt kasvas kohaliku kogukonna usaldus ja praktiline toetus majutamise, toitlustamise, sauna kütmise ja piirkonna tutvustamise näol. Iga talgunädal lõppes meeleoluka peo ja muusikaga. Südantsoojendav on teadmine, et eakas kogudusevanem Marta Suigusaar nägi oma silmaga kiriku taassündi. 2022. aasta juulis saadeti ta oma viimsele teekonnale juba taastatud kirikust (foto 19).

Ikonostaasi konserveerimine

Lalsi kiriku ikonostaas ja aujärjetagune maal tunnistati 2016. aastal kunstimälestiseks. Kui idalöövi katus aastal 2020 jälle veekindlaks sai, võis alustada ettevalmistusi ikonostaasi konserveerimiseks. Selle töö eest vastutas Tuuli Trikkant Eesti Vabaõhumuuseumi Konserveerimis- ja Digiteerimiskeskusest Kanut, kes oli varasematel aastatel osalenud ka ehitustalgutel. Tema juhendamisel tegutsesid Eesti Kunstiakadeemia ja kunstikool Pallase tudengid jt konservaatoreid üle Eesti. Esimesel aastal puhastati ja proteesiti kohapeal ikooniseid ning paremas seisus olevad ikoonid, kokku umbes kolmandik kogu ikonostaasist. Kaheksa kõige halvemas seisus ikooni, mis asusid ikooniseina ülemises osas ja kuninglike väravate keskmises reas, viidi 2022. aasta kevadel konserveerimiseks Tallinnasse Kanuti töökotta. Konserveeritud ikoonid paigaldati sama aasta lõpul tagasi oma kohale, nii et jõuluteenistusel osalejad võisid esmakordselt näha kiriku ikooniseina terviklikuna.

Tänaseks toimuvad Lalsi kirikus iga kuu viimasel pühapäeval regulaarsed teenistused ja kirikukalendri tähtpäevadele vastavad liturgiad. Viimsele teekonnale saadetakse lahkunuid. Pärast paarikümneaastast pausi on kirikus ristitud esimene uus koguduseliige. Ühe peatuspunktina vanal palverännuteel võõrustab kirik nii üksikuid rändureid kui ka grupiekskursioone, näiteks 2024. aastal külastasid seda jalgratastel Oslost Ateenasse sõitvad sakslased. 2025. aasta palverännuhooajal avas Lalsi kirik ukseid Teeliste Kirikute programmi raames.

Kokkuvõtteks

Meie ehitajate kogukonda motiveerib renoveerimistalgutel osalemiseks võimalus vahetada kogemusi ning luua erialaseid ja erialaülaseid sidemeid. Nagu öeldud, ei võimalda Eesti väiksus kitsast spetsialiseerumist, vaid nõuab teadmisi ja oskusi ka lähedastel erialadel. Ehitustalgud on hea võimalus omandada kogemusi teise eriala meistritlt. Kui näiteks müürsepal on partneriks usaldusväärne pleki- või puidutööde spetsialist, siis on see omaette suur väärtus. Rahvusvahelised osalejad, keda on umbes kolmandik talgulistest, toovad kaasa oma ehitusvõtted ja lisavad koostöösse kultuurilist mitmekesisust.

Kogukonnaprojektide puhul on tugevaks motivaatoriks hea tahe ja professionaalne huvi, kuid arusaadavalt eeldavad sellised tööd ka mahuakat rahalist ressursi. Meie kogemuse kohaselt kaasneb toimeka pealehakkamise ja sihikindla panustamisega ka rahastajate usaldus. Igal objektil saab üht-teist ära teha ka üsna väikese rahalise toetuse või kohalike sponsorite abiga, kuid tegudega tõestatud initsiatiiv aitab leida ka suuremaid toetajaid. Artiklis kirjeldatud projekte on ehitusmaterjaliga toetanud Riigi

Metsamajandamise Keskus ja mitmed ehitusmaterjalide müüjad, teenuste ja vahenditega ehitusettevõtted ning rahaliselt on panustanud eraisikud, kes tunnevad taastatava objektiga emotsionaalset sidet. Mälestiste puhul on peamiseks rahaliseks toetajaks olnud Muinsuskaitseamet.

Läbi aastate on taastamistöödest osa saanud ka talguliste lapsed. Selle kogemuse käigus on nad omandanud lugupidamise ja huvi vanade hoonete vastu. Kindlasti on see on olnud teekond, mille käigus oleme kõik paremaks kasvanud.

Allikad

Andreson, Sven 2017. Lalsi kirik päästetakse hävingust vabatahtlike abiga. – *Maaleht*, 26. märts. <https://maaleht.delfi.ee/artikkel/81554517/lalsi-kirik-paastetakse-havingust-vabatahtlike-abiga> (21.04.2025).

Europa Nostra 2023. Europa Nostra Awards. Carpenters without Borders. – *European Heritage*, 13. juuni. <https://www.europeanheritageawards.eu/winners/carpenters-without-borders/> (21.04.2025).

Kilumets, Juhan 2017. *Kolga-Jaani õigeusu kiriku katuste, kuplite ja kellatorni kiivri restaureerimine*. Muinsuskaitse eritingimused. Põhiprojekt. OÜ Rändmeister.

Plaat, Jaanus 2011. *Õigeusu kirikud, kloostrid ja kabelid Eestis*. Eesti Kunstiakadeemia.

Randla, Anneli, **Sombri**, Sille 2019. *Pühakodade säilitamine ja areng 2014–2018*. Muinsuskaitseamet. https://muinsuskaitseamet.ee/sites/default/files/documents/2024-02/Raamat_Puhakodade%20sailitamine%20ja%20areng%202014-2018_v.pdf (30.04.2025).

Siim, Kersti 2015. *Ettepanekud Puutli Püha Nikolai Õigeusu kiriku restaureerimistöödeks*. Arhitektuuri konserveerimise ja restaureerimise täiendkoolituskursuse lõputöö. Eesti Kunstiakadeemia.

Treufeldt, Robert, **Treufeldt**, Karin 2005. *Kolga-Jaani Niguliste kiriku ennistamine*. Muinsuskaitse eritingimused. Muinsuskaitseamet.

Andres Uus (s 1972) on MTÜ Vanaajamaja üks asutajatest. Lõpetanud Eesti Maaülikoolis metsatööstuse magistrantuuri (2003) ja maaehituse magistrantuuri (2013), läbinud Eesti Kunstiakadeemias arhitektuuri konserveerimise ja restaureerimise täiendkoolituse. Ehituspuusepa kogemusi omandanud Šotimaal, Kanadas, USA-s, Saksamaal, Poolas, Prantsusmaal. Palkehituse ja palkhoonete taastamisega tege- lenud ligi 30 aastat. Palkehituse ettevõtte OÜ Hobbiton ja puit- hoonete restaureerimise ettevõtte OÜ Vana Maja kaasomanik. Õpetab palkehitust TTÜ Tartu Kolledžis ja Eesti Maaülikoolis.

Foto MTÜ Vanaajamaja

Piret Uus (s 1975) on MTÜ Vanaajamaja juhatuse liige ja kogukondlike ehitusprojek- tide assistent. Lõpetanud Tartu Ülikoolis avaliku halduse eriala (1999) ja Eesti Kunstiakadeemias arhitektuuri konserveerimise ja restaureerimise täiendkoolituse (2018). OÜ Vana Maja kaas- omanikuna on Piret Andrese parem käsi nii ettevõtluses kui eraelus.

Foto MTÜ Vanaajamaja

Community Building Projects: Restoration of the Orthodox Church of Saint Nicholas in Lalsi

Abstract

The article deals with the community building projects of the NGO Vanaajamaja (literally 'old times house'). First, the organisation and its team are introduced along with the NGO's construction works and the international role models that have influenced its activities. An overview of the community projects carried out since 2012 is given: the Järuska covered bridge on Rannapungerja River, the restoration of Saint Nicholas' Orthodox Church in Puutli, the restoration of three post windmills in Vilsandi, the building of Saint Mary's chapel in Abruka, and participation in the renovation of the Orthodox Church of John the Baptist in Miikse.

The second part of the article is dedicated to the NGO's most significant community project, restoration work at the Orthodox Church of Saint Nicholas in Lalsi, carried out between 2017 and 2021. An overview of the history of the church and the state of the building before the beginning of the restoration work is given. The different stages of the restoration of the church are presented along with technical descriptions of the processes, photographic material as well as documentation of the reinstatement of the iconostasis that followed the restoration of the building. Finally, the social and personal motives of participants in community construction projects like these along with possibilities for financing projects of this kind are described.

The building community is motivated to participate in renovation activities by the possibility of exchanging know-how and establishing professional and cross-specialty ties. Estonia's small size does not allow narrow specialisation but requires knowledge of and skills in related specialties. Construction activities are a good way to gain experience from a master of another specialty. If, for example, a mason has a reliable specialist in tin or woodwork as a partner, this is a great asset in its own right. International participants, who constitute about a third of the total number, introduce their own construction techniques and add cultural diversity to the collaboration.

In the case of community projects, goodwill and professional interest are the motivators, although understandably such work also requires substantial financial resources. In our experience, eager initiative and purposeful contributions are also accompanied by the trust of donors. You can also do

something about each project with quite little financial support or the help of local sponsors, although initiatives based on action helps us find bigger supporters. The projects described in the article have been supported by the State Forest Management Centre and several retailers of building materials, by construction companies with services and tools, and by private individuals who feel an emotional connection with the object to be restored. In the case of monuments, the National Heritage Board has been the main financial contributor.

Throughout the years the children of project participants have also been involved in the restoration work. In the course of this experience they have acquired respect for and interest in old buildings. It has certainly been a journey in which we have all improved.

Keywords: community building projects, building restoration